

АВТОРСКОЕ СЛОВОТВОРЧЕСТВО КАК ИСТОЧНИК ПОПОЛНЕНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОГО СОСТАВА СОВРЕМЕННОГО БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА

Н. В. ЧЕРНОБРОВКИНА¹⁾

¹⁾Белорусский государственный университет, пр. Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь

На материале современной научной литературы, белорусских литературных текстов XX в. предпринята попытка выбрать окказиональные слова, которые могут быть включены в словарь современного белорусского языка. Причиной этому стала активность употребления лексической единицы как одним, так и несколькими авторами, а также то, что такие слова были созданы по продуктивным моделям и со временем утратили эффект новизны. Подобная практика имела место в первой половине XX в., когда словарь белорусского литературного языка активно пополнялся за счет авторских новообразований. Кроме того, эта практика присутствует и в других славянских языках – русском и украинском. Белорусский литературный язык не является исключением, поэтому окказиональные слова могут со временем входить в его лексический состав.

Ключевые слова: белорусский литературный язык; новообразование; окказиональное слово; потенциальное слово; словотворчество; продуктивная словообразовательная модель; словарь белорусского литературного языка; лексическое значение.

АЎТАРСКАЯ СЛОВАТВОРЧАСЦЬ ЯК КРЫНІЦА ПАПАЎНЕННЯ ЛЕКСІЧНАГА СКЛАДУ СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Н. У. ЧАРНАБРОЎКІНА^{1*}

^{1*}Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, пр. Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь

На матэрыяле сучаснай навуковай літаратуры, беларускіх літаратурных тэкстаў XX ст. зроблена спроба выбраць аказіянальныя словы, якія могуць быць уключаны ў слоўнік сучаснай беларускай мовы. Прычынай гэтаму стала актыўнасць ужывання лексічнай адзінкі як адным, так і некалькімі аўтарамі, а таксама тое, што такія словы былі створаны па прадуктыўных мадэлях і з часам страцілі эфект навізны. Падобная практыка мела месца ў першай палове XX ст., калі слоўнік беларускай літаратурнай мовы актыўна папаўняўся за кошт аўтарскіх наватвораў. Акрамя таго, гэта практыка прысутнічае і ў іншых славянскіх мовах – рускай і ўкраінскай. Беларуская літаратурная мова не з’яўляецца выключэннем, таму аказіянальныя словы могуць з часам уваходзіць у яе лексічны склад.

Ключавыя словы: беларуская літаратурная мова; наватвор; аказіянальнае слова; патэнцыяльнае слова; словатворчасць; прадуктыўная словаўтваральная мадэль; слоўнік беларускай літаратурнай мовы; лексічнае значэнне.

Образец цитирования:

Чарнаброўкіна НУ. Аўтарская словатворчасць як крыніца папаўнення лексічнага складу сучаснай беларускай мовы. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Філалогія*. 2024;1:44–50.
EDN: NUMFUE

For citation:

Charnabroukina NU. Author's word-creation as a source of increasing the word-stock of the modern Belarusian language. *Journal of the Belarusian State University. Philology*. 2024;1:44–50. Belarusian.
EDN: NUMFUE

Автор:

Наталья Владимировна Чернобровкина – кандидат филологических наук, доцент; доцент кафедры белорусского языкознания филологического факультета.

Author:

Natallia U. Charnabroukina, PhD (philology), docent; associate professor at the department of Belarusian linguistics, faculty of philology.
natalia389@yandex.ru

AUTHOR'S WORD-CREATION AS A SOURCE OF INCREASING THE WORD-STOCK OF THE MODERN BELARUSIAN LANGUAGE

N. U. CHARNABROUKINA^a

^a*Belarusian State University, 4 Niezaliezhnasci Avenue, Minsk 220030, Belarus*

Based on contemporary academic literature and Belarusian literary texts of the 20th century, the paper attempts to select occasional words that can be entered into the word-stock of the modern Belarusian language. The logic behind it is that such lexical items are actively used by either one or several authors, have been created using productive word-building patterns and have eventually lost the effect of novelty. This practice existed in the first half of the 20th century, when the word-stock of the Belarusian literary language was extensively replenished with authors' neologisms. Furthermore, this practice is observed in other Slavic languages – Russian and Ukrainian. The Belarusian literary language is no exception, therefore occasional words may eventually become part of its word-stock.

Keywords: Belarusian literary language; neologism; occasional word; potential word; word-creation; productive word-building pattern; word-stock of the Belarusian literary language; lexical meaning.

Уводзіны

Станаўленне беларускай літаратурнай мовы адбывалася ў пачатку мінулага стагоддзя. Менавіта ў той час актыўна ўзбагачаўся яе лексічны склад, у тым ліку за кошт аўтарскай словатворчасці. Як адзначае М. Р. Прыгодзіч, гэта быў «перыяд карэнных сацыяльных пераўтварэнняў, актыўнай гаспадарчай і культурнай дзейнасці людзей, калі рамантычнае светаадчуванне і светаразуменне маладога пакалення паслярэвалюцыйнага часу вымагала шукаць новыя сімвалы і алегорыі, багатыя на розныя семантыка-стылістычныя адценні і фарбы» (Прыгодзіч, с. 8). Да індывідуальнай словатворчасці звярталіся Янка Купала, Якуб Колас, Уладзімір Дубоўка, Паўлюк Трус, Хведар Жычка, Алесь Дудар і іншыя пісьменнікі. І хоць сёння ў лінгвістычнай літаратуры вядуцца дыскусіі аб тым, ці варта адносіць аказіянальныя словы да неалагізмаў па прычыне немагчымасці ўвесці іх у актыўны слоўніковы запас [1, с. 75], у 1920–30-я гг. аўтарскія наватворы нярэдка засвойваліся мовай і пазней фіксаваліся слоўнікамі. Набыткам беларускай літаратурнай мовы сталі такія раней аказіянальныя словы, як *адлюстраваць*, *ажыццяўленне*, *добрабыт*, *мілагучны*, *мэтазгодны* (Уладзімір Дубоўка), *светапогляд* (Якуб Колас), *вятрыска* (Янка Купала), *імглістасць*, *пунсовасць* (Паўлюк Трус).

Аднак у другой палове XX ст. папаўненне слоўніка беларускай мовы за кошт аўтарскай словатворчасці практычна спынілася, нягледзячы на тое што гэта пытанне не страчвае сваёй актуальнасці. І тут надзвычай слушнымі становяцца наступныя словы Ф. А. Піскунова: «...рэстр слоўніка, якім бы вялікім ён ні быў, *не падстава* для недапушчэння ў літаратурнае ўжыванне як новых слоў-рэалій, аўтарскіх наватвораў, так і колішніх рэгіяналізмаў (дыялектызмаў), асабліва тых, што маюць празрысты сэнс і ўласцівыя беларускай мове словаўтваральныя мадэлі. Словатворчасць носыбітаў беларускай мовы, ад майстроў прыгожага пісьменства да пачаткоўцаў, – гэта рухавік яе развіцця...»¹ (тут і далей пераклад наш. – Н. Ч.). У дадзеным выпадку гутарка ідзе пра такую разнавіднасць аказіянальнай лексікі, як патэнцыяльныя словы. Пад імі прынята разумець «...наватворы маўлення, найбольш блізкія да узусу, якія ствараюцца па высокапрадуктыўных словаўтваральных мадэлях. Яны не залежаць ад кантэксту, валодаюць семантычнай празрыстасцю, не маюць эмацыянальнай афарбоўкі» [2, с. 18]. Да выдзялення патэнцыяльных слоў як асобнай разнавіднасці аказіянальнай лексікі схільныя М. А. Бакіна, І. П. Казейка, Г. М. Сцяпанав, Э. І. Ханпіра, Л. М. Шакун і інш. Патэнцыяльныя словы адрозніваюцца ад слоў узусу характарам свайго значэння. «Значэнне патэнцыяльных слоў, – сцвярджае А. А. Земская, – складаецца са значэнняў іх структурных частак, у іх няма нічога дадатковага, індывідуальнага»². Патэнцыяльная лексіка «займае прамежкавае становішча паміж лексічным складам мовы і лексічнымі фактарамі маўлення, непасрэдна змыкаючыся з тым і з другім» [3, с. 42]. Такія словы хутка перастаюць успрымацца як аказіянальныя, паколькі практычна не прырачаць законам мовы. Пра іх даследчык аўтарскай словатворчасці М. В. Шабовіч заўважае наступнае: «...аўтарскія дэрываты, асабліва ўтвораныя па высокапрадуктыўных тыпах, мала

¹Прадмова // Вялікі слоўнік беларускай мовы: арфаграфія, акцэнтацыя, парадigmatыка / Ф. А. Піскуноў. Мінск : Тэхналогія, 2012. С. VI.

²*Земская Е. А.* Современный русский язык. Словообразование : учеб. пособие. М. : Просвещение, 1973. С. 218–219.

чым адрозніваюцца ад узуальных слоў, і бадай, адзіным сведчаннем іх адсутнасці ў мове з’яўляецца слоўнікавы паказчык»³. Да ліку так званых патэнцыяльных слоў адносяцца такія наватворы, як назвы адцягненых паняццяў на *-асць*, шматлікія прыслоўі на *-а*, складаныя назоўнікі, прыметнікі, прыслоўі.

Вынікі і іх абмеркаванне

Аналіз мастацкіх тэкстаў сведчыць аб тым, што некаторыя патэнцыяльныя словы ўжо фактычна перайшлі ва ўзуальную мову, таму яны могуць быць зафіксаваны ў тлумачальным слоўніку беларускай мовы. Пра гэта гаворыць іх частае ўжыванне ў мове асобных пісьменнікаў, а таксама пераход у слоўнік іншых аўтараў. Паказальным у гэтым сэнсе з’яўляецца наватвор *лістабой*, сінанімічны слову *лістапад*, які ў паэтычным кантэксце неаднаразова ўжываецца рознымі аўтарамі: В. В. Аколавай (*Вецер. Дождж. Лістабой*⁴. Успамін... (Солахаў, с. 99)), Р. І. Барадуліным (*А вецер пыл садзьме / З магіл забытых / І намяце навеі ў лістабой* (Прыгодзіч, с. 76)), С. М. Басуматравай (*Патрапаў залатую чупрыну / І абтрос на зямлю лістабой* (Прыгодзіч, с. 76)), А. І. Канапелькай (*Лістапад, лістабой – на паўсвету зноў восень. / Залатою журбой вецер сцежкі заносіць* (Канапелька); *І наўкол, як калісьці, – зарапад, лістабой* (Солахаў, с. 99)), У. С. Лісіцыным (*Я і сам не верыў, / Як да вясны выжыў, / Як кружыў у полі / Лістабоем збіты, / Усіма забыты* (Прыгодзіч, с. 76)), Т. М. Мушыńskiej (*Лістабой у нашым садзе, / Лісце – бы марскі прыбой* (Прыгодзіч, с. 76)), Г. П. Пашковым (*Вецер яе панясе па лясх / і па палях, па шляхах лістабою* (Пашкоў, с. 60); *На жыццё спазніліся з табой. / Але лепей позна, чым ніколі. / Побач мы. / І сведчыць лістабой – / нас малое фарбамі на волі* (Пашкоў, с. 35); *Пад высокім небам жураўліным, / улюбёна-ўражаны табой, / прытулюся да бяросты дзіўнай. / Замятай, завейвай лістабой!* (Пашкоў, с. 33)), А. Пісьмянковым (*Там, дзе спеюць туманы, / За далёкай вярстой, / У садзе цёткі Ліксаны / Густа б’е лістабой* (Пісьмянкоў)), А. У. Салтуком (*І прыпыніць мой бег лістабой – / Хітраваты і рыжы прыблуда* (Салтук, с. 135); *Птушак пагнаў лістабой / Зорнаю пуцявінай* (Салтук, с. 142)), М. В. Шабоўічам (*І ўсё наноў расквеціцца ў прыродзе, / Хаця наўкол імклівы лістабой...* (Шабоўіч-3, с. 257); *Восень кранае лістоту – / Здасца: то мы з табой, / Стомленыя палётам, / Кленчым прад лістабоем* (Шабоўіч-1, с. 31); *Ён растае, ён некуды знікае, / Нібы пад снегам жоўты лістабой, / Нібы ільдзіна, што вясну чакае* (Шабоўіч-1, с. 41); *У высокай сінечы, / Дзе зор лістабой, / Мы прызначым сустрэчу, / Як калісьці, з табой* (Шабоўіч-2, с. 180); *Але, на жаль, няўмольны лістабой / Нам не дае і ўбачыцца з табой, / Ліст за лістом зрываючы галіну* (Шабоўіч-1, с. 83); *Хустай нябачнай сплыве / Следам за лістабоем / Па ссірацелай траве...* (Шабоўіч-3, с. 183); *Нам не вярнуцца ў колішнюю восень / І не вярнуць пачуццяў лістабой* (Шабоўіч-4, с. 11)), Я. Янішчыц (*Такая безвыходная падзея: / То золь, то дождж, то ранні лістабой* (Прыгодзіч, с. 76); *Будзе слоту абвяшчаць прагноз, / Лістабой учыніць ператруску* (Янішчыц)).

Усяго ў паэтычных творах зафіксавана больш за 20 выпадкаў ужывання слова *лістабой*. У рускай мове ёсць аналагічнае слова *листойбой*, і яно сустракаецца са значэннем ‘моцны асенні паўднёва-ўсходні вецер, які зрывае з дрэў лісце’ як мясцовае (НСРЯ, т. 1, с. 793), а таксама з тым жа значэннем і паметай разг. (БАС, т. 9, с. 221). Пры гэтым у абодвух слоўніках падаецца таксама і вытворны ад прыведзенага назоўніка прыметнік *листойбойный* ‘звязаны з лістабоем’.

Вартым увагі можна лічыць назоўнік *крылатасць* у значэнні ‘акрыленасць, узнёсласць’, які суадносіцца з прыметнікам *крылаты* ‘акрылены, узнёслы’. Традыцыйна ў беларускай літаратурнай мове падобныя назоўнікі ўтвараюцца «на аснове якасных прыметнікаў альбо адносных прыметнікаў, што атрымалі якаснае значэнне» [4, с. 94]. Як правіла, гэта назоўнікі са значэннем уласцівасці, стану, названых матывальнай асновай. Наватвор *крылатасць* узнік на базе прадуктыўнай словаўтваральнай мадэлі (да асновы якаснага прыметніка далучыўся суфікс *-асць*), і ён не пярэчыць моўным нормам, таму не ўспрымаецца як аказіянальнае слова. Дадзены назоўнік таксама неаднаразова сустракаецца ў творах розных аўтараў: А. І. Вярцінскага (*Вось вам і разгадка, і адказ, / – абагульняю я прыватнасць, – / што ў вершах Янішчыц уражвае нас: / крылатасць* (Вярцінскі, с. 243)), А. Руккай (*Малодосць – веснавая крылатасць, / Неспатольная прага адкрыццяў* (Прыгодзіч, с. 79)). Акрамя таго, слова *крылатасць* выкарыстоўваецца ў назве артыкула С. А. Каралевіч «“Крылатасць нястомнай душы...” (адлюстраванне моўнай асобы М. І. Мішчанчука ў яго перакладах)» (Каралевіч). Аналагічнае слова прысутнічае ў тлумачальных слоўніках рускай (БАС, т. 9, с. 714; НСРЯ, т. 1, с. 746), а таксама ўкраінскай (СУМ-1, т. 4, с. 345) моў са значэннем ‘уласцівасць паводле прыметніка *крылаты*; акрыленасць’. На карысць уключэння назоўніка *крылатасць* у слоўнік беларускай літаратурнай мовы гаворыць і тое, што яго аднакаранёвы антонім *бяскрыласць* са значэннем ‘уласцівасць бяскрылага’ ўжо даўно зафіксаваны тлумачальным слоўнікам. Такім чынам, дадзенае слова можна змясціць у слоўніку з паметай *пэнт*.

³Шабоўіч М. В. Аказіянальныя словы ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў XX стагоддзя: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01. Мінск, 2004. С. 6.

⁴Тут і далей паўтлусты курсіў у цытатах наш. – Н. Ч.

Па аналагічнай мадэлі ўтвораны і назоўнік *наступнасць* (ад прыметніка *наступны* ‘які наступае, настае непасрэдна пасля каго-небудзь, чаго-небудзь; бліжэйшы па чарзе’) са значэннем ‘тое, што ідзе за сучаснасцю; будучыня’. Ён шматразова ўжываецца ў паэзіі А. С. Разанава (*Сакавік. / Усё паварочваецца ў наступнасць. / Праз чорнае голле блішчыць востры маладзічок* (Разанаў, с. 81); *Нашы малыя жыцці і нашы малыя смерці выводзяць нас у наступнасць, дзе мы адчуваем-распазнаёмся, што мы тут ужо былі* (Разанаў, с. 334); *Некалі, вырваўшыся ў наступнасць, туды, дзе мяне няма, убачу далёкую постаць* (Прыгодзіч, с. 150); ...яно (жыццё. – Н. Ч.) мае патрэбу ў тым... што яго ахоўвала б ад небяспечнай рэчаіснасці і такім чынам захоўвала для наступнасці (Разанаў, с. 382); *На часткі – имат: распалася ікала. Чаго хто варт? – пыталіся тавары. Наступнасць адступалася* (Разанаў, с. 184); *Машины глядзяць / вачамі людзей, / людзі – вачамі машин: / ці знойдзем / дарогу ў наступнасць* (Разанаў, с. 91)), Р. І. Барадуліна («*Малітва наступнасці*» (Барадулін-3)), В. В. Зуёнка (*Ці будучь зноў, Радзіма дарагая, / Бунтоўны рус і апраметны лях / Святлом ітыкоў, шпіцрутэнаў, нагаек / Табе ў наступнасць выпраменьваць шлях?* (Прыгодзіч, с. 150)). Аналагічны назоўнік са значэннем ‘пераход ад чаго-небудзь паслядоўнага да наступнага’ ўключаны ў слоўнік украінскай мовы (СУМ-1, т. 5, с. 208).

У літаратурнай мове назоўнікі названага тыпу дастаткова распаўсюджаны, яны ўтвараюцца ад прыметнікаў і дзеясловаў. Што тычыцца аказіянальных прыметнікаў на *-асць*, то, як заўважае М. В. Шабовіч, «пераважная большасць зафіксаваных аўтарскіх дэрыватаў утворана ад асноў прыметнікаў і мае адцягненае значэнне прыметы і ўласцівасці» (Прыгодзіч, с. 84).

Варты ўключэння ў слоўнік і аказіяналізмы *берагіня* і *варагіня*, утвораныя пры дапамозе суфікса *-ін* ад дзеяслоўнай і назоўнікавай асноў адпаведна. Назоўнік *берагіня* ў значэнні ‘асоба, якая аберагае, засцерагае ад чаго-небудзь’ сустракаецца ў творах М. З. Башлакова (*А ў завадзі світалыныя лілеі, / Як на Купалле рукі берагінь...* (Солахаў, с. 65)), В. В. Зуёнка (*Да грудзей прыпаду галавой – / Не багіня, а берагіня, / Абярэжніца, бераг мой* (Зуёнак, с. 103)), А. І. Канапелькі (*Зямля запавольвае рух / плыве берагіня часу / праз вечнасць – за кругам круг / цяжэе штораду* (Солахаў, с. 65)), І. С. Снарскай (*Свяшчэнная рака. Гаротніца-жывіца, / Спяліла берагі, прыймала ўсіх сірот. / Яна заве й мяне да берагіняў ніцых* (Снарская, с. 63)), М. В. Шабовіча (*Светлай марай невымоўнай, / Беражніца – берагіня, / Заставайся да сканчэння / Рыжаспеўна-небных дзён* (Шабовіч-3, с. 261); *Больш не сустрэць такой чароўнай / У жыццяспеўнай вабнай плыні, / Чым ты, бялая Лясоўна, / Зямлі і неба берагіня* (Шабовіч-1, с. 43)). Дарэчы, гэта слова стала назвай фестывалю народнай творчасці, які праводзіцца ў Гомельскай вобласці. Назоўнік *берагіня* са значэннем ‘русалка (у старажытных народных славянскіх павер’ях)’ зафіксаваны ў рускай мове сучаснымі тлумачальнымі слоўнікамі (БАС, т. 1, с. 545; НСРЯ, т. 1, с. 88). Слова *берагіня*, а таксама лексемы *лістабой*, *крылатасць* ўключаны ў слоўнік рускай літаратурнай мовы дастаткова нядаўна, у слоўніках ХХ ст. (напрыклад, аўтарства С. І. Ожагава, Н. Ю. Шведавай) яны адсутнічаюць.

Слова *берагіня* са значэннем ‘русалка’ і паметай *діал.* зафіксавана таксама акадэмічным тлумачальным слоўнікам украінскай мовы (СУМ-1, т. 1, с. 158). Аднак у больш позніх крыніцах можна знайсці яго іншае тлумачэнне. Акрамя значэння ‘русалка’ з паметай *застар.*, у тлумачальным слоўніку украінскай мовы прысутнічаюць два значэнні: 1) ‘у старажытнаславянскіх рэлігійных уяўленнях маці ўсяго жывога, першароднае бажаство, абаронца чалавека, багіня ўрадлівасці, прыроды, дабра, згоды, ахоўніца дому і сям’і, шлюбнай вернасці, апякунка рыбакоў’; 2) ‘жанчына, якая ахоўвае, апякае каго-небудзь, што-небудзь’ (СУМ-2, т. 1, с. 467–468). Такім чынам, можна сказаць, што з цягам часу слова *берагіня* набывае новыя значэнні.

Па той жа мадэлі, што і назоўнік *берагіня*, створана слова *варагіня* ‘вораг жаночага полу’. Яно сустракаецца ў творах У. С. Караткевіча (*Бывай, варагіня. Бог з табой. І пацалаваў яе ў галаву* (Караткевіч, с. 55)), В. Л. Мудрова (*Здавалася, што варагіня славянства ідзе за ім следам, а калі ўбіўся ў творчую лабараторыю, дык убачыў у вакне тую самую Старадворскую...* (Мудроў)). На наш погляд, гэты наватвор можа быць ўключаны ў слоўнік сучаснай беларускай літаратурнай мовы, паколькі слова з такім значэннем у ім адсутнічае.

Акрамя таго, неабходна звярнуць увагу і на назоўнік *паднеб’е*, які ўжываецца ў значэнні ‘ніжня частка атмасферы, якая знаходзіцца «пад небам», гэта значыць блізка ад зямлі’. Гэты наватвор шматразова сустракаецца ў творах В. А. Лукшы (*Маці ў тое лютэрка / Крадком зазірнула сама / І красуняю стала, / Якой у паднеб’і няма* (Лукша-2, с. 96); ...*Як птах, які бярэ ў надхмар’е смела, / Падняўся ў паднеб’е Божы храм* (Лукша-1, с. 11); *Няма на свеце справы непасільнай, / Хоць у паднеб’і кропля з кропляў мы...* (Лукша-1, с. 18); *Паднеб’е патыхае вечнасцю, / Зямля з вясной звярае слых* (Лукша-1, с. 30); *Бетоннымі плячыма засланіў / Маяк, / І патушыў святло жывое, / І промень у паднеб’і запаліў / Над прывіднаю безданню марскою* (Лукша-1, с. 180); *Ёсць у калосаў клопат свой будзённы – / Сцвярджаць жывою явай дзіва-сны...* / *Паднеб’е македонскага калона / Упэўнена трымае з даўніны* (Лукша-1, с. 190); *Світалыны промнік чыста і імкліва / Пазначыў у паднеб’і ранні час* (Лукша-1, с. 193); *Праклёўваліся ў паднеб’і зоркі, / І ледзьве пазначыўся маладзік* (Лукша-1, с. 206)), а таксама А. С. Разанава (*Цягнецца з коміна /*

і растае / дым у паднеб’і – / сцезжа, / што не варочаецца назад (Разанаў, с. 99)). Згаданы назоўнік семантычна тоесны слову *паднябессе*, якое ў літаратурнай мове сінонімаў не мае.

Шырока выкарыстоўваецца ў мастацкіх тэкстах і слова *бранзавець*, а таксама вытворныя ад яго лексем *забранзавець*, *забранзавелы*. У слоўнікі рускай і ўкраінскай моў такі дзеяслоў уключаны са значэннем ‘выдзяляцца сваім бронзавым колерам, набываць бронзавы колер, адценне’ (БАС, т. 2, с. 201; СУМ-1, т. 1, с. 239). На сённяшні дзень ён зафіксаваны і ў тлумачальным слоўніку беларускай мовы са значэннем ‘свяціцца, зіхаецца колерам бронзы’ (ТСБЛМ, с. 92). Аднак гэта слова можна сустрэць і ў іншых значэннях. У творах Р. І. Барадуліна (*Пачакайце, сябры, хоць ледзь – / На зямлі яшчэ ўвобмалъ бронзы. / Да надзённай сыдзіце прозы – / Не з рукі жывым бранзавецъ!* (Барадулін-4, с. 162)), Т. Мацкевіч (*Настаўнікі – заўсёды маладыя, бо асяроддзе не дае ім ніякага шанцу «забранзавецъ»: яны ў курсе музычных трэндаў і дасканалы валодаюць моладзевым слэнгам, разбіраюцца ў модзе і камп’ютарных гульнях* (Мацкевіч)), М. С. Гіля (*Кароль бранзавее. Спадзяецца / перадаць сыну сваю ўладу...* (Гіль, с. 42)) яно выкарыстоўваецца ў значэнні ‘застыць у развіцці, умацавацца ў сваіх поглядах, звычках’, а ў творах Н. С. Гілевіча (*Быў час, быў век, была эпоха, / Калі гадаў інтэлігент: / Чаму стандартны выпівоха / Убранзавеў, як манумент...* (Гілевіч)), Л. Каспяровіч (*Прайшло ўсяго трыццаць адзін год, як яго не стала, а постаць і асоба Караткевіча паспела забранзавецъ у стэрэатыпах* (Каспяровіч)), А. Я. Нікуліна (*Помнікі д’яблу не гнуцца, / Бо пачалі бранзавецъ. / Слёзы крывавыя льюцца, / Хвалямі б’юцца аб смерць* (Нікулін)), Я. Янішчыц (*Шкада, о я не ведала, / Не знала, / Што ты, нібы забранзавелы помнік, / Глядзіш, на жаль, аднолькава на ўсіх* (Прыгодзіч, с. 136)) – у значэнні ‘стаць гераічнай фігурай, у гонар якой пастаўлены бронзавы бюст, помнік’. У тэкстах асобных паэтаў слова *бранзавецъ* і вытворныя ад яго формы сустракаюцца ў розных значэннях. Гэта, напрыклад, характэрна для паэзіі В. А. Лукшы (*Саборы рыпам адчынілі брамы, / Змёў павуцінне ранішні прамень, / І атэіст забранзавелы* (умацаваны ў поглядах. – Н. Ч.) / *Малітваю вітае існы дзень* (Лукша-3); *Лістота ў стылых парках бранзавее* (зіхаціць колерам бронзы. – Н. Ч.), / *Хаваецца ў каўнер асенні дзень...* (Лукша-1, с. 160); *І гоніць вецер па асенняй вуліцы / Апалы і набранзавелы* (які набываў колер бронзы. – Н. Ч.) *ліст* (Лукша-1, с. 216)). Думаецца, варта ўключыць слова *бранзавецъ* і вытворныя ад яго лексем у тлумачальны слоўнік беларускай мовы як мнагазначныя.

У апошні час актыўна ўжываецца прыслоўе *малітоўна*, утворанае ад прыметніка *малітоўны* ‘малітвенны’. Гэта прыслоўе ў значэнні ‘з малітвай’ даволі актыўна выкарыстоўваецца ў рэлігійных тэкстах: *Дзяржаўны сакратар Яго Свячасці кардынал Тарчызіо Бэртонэ заклікаў членаў кантэмпляцыйных органаў малітоўна падтрымаць Касцёл...* (Catholic.by); «*Малітоўна да Серафіма*» (Ляхавіцкі веснік – 1); «*Малітоўна, ад сэрца да сэрца*» (Ляхавіцкі веснік – 2); *Малітоўна жадаю вам духоўнага яднання з Богам* (Герой працы). Таксама яго можна сустрэць і ў паэтычных творах Р. І. Барадуліна (*І моліцца за ўсіх, / Хто хату помніць, / Страха, / Далоні склаўшы малітоўна...* (Барадулін-1, с. 238); *Люблю цябе. Шкадую. Безумоўна. Даруючы... усялякую віну. Штодня... умаляю Бога малітоўна: «Прабач яго. І я... не ўспамяну...»* (Барадулін-2)), Г. М. Бураўкіна (*І малітоўна паўтараю я, / Як запавет, / Як вернасці прысягу: / Ты, Беларуская зямля, – / Мая, / Куды аднойчы я навекі лягу!* (Прыгодзіч, с. 144)), В. Буланды (*Падымі на руках раптоўна, / Прыгарні да самага сэрца, / І ўслухайся: малітоўна / ля твайго маё сэрца б’ецца* (Буланда)), У. М. Данілюка (*А малітоўна мова зможа / Любую рану залячыць* (Данілюк)), Г. П. Пашкова (*Там, над калыскай у хаце прасторнай, / тчэ павучыначкі срэбная ніць / песню ласкавую, чыстую, вольную, / што, як душа, малітоўна звініць* (Пашкоў, с. 139)), Л. Рабцэвіч-Бранавіцкай (*Даражэй літургіі падарунка нідзе не бывае: / Хай царква за цябе сорака дзён малітоўна спявае!* (Рабцэвіч-Бранавіцкая, с. 85)), М. В. Шабовіча (*Перад табою малітоўна / Будуць кленчыць кавалеры, / Покуль сэрца загадае / Стаць адзінай для яго* (Шабовіч-3, с. 261) і іншых пісьменнікаў. Названае прыслоўе, як і іншыя прыведзеныя аказіянальныя словы, утворана па мадэлі, прадуктыўнай у літаратурнай мове, і яно нічым не прарэчыць яе нормам.

Заклучэнне

Вывучэнне пытання аб узбагачэнні беларускай літаратурнай мовы за кошт аўтарскай словатворчасці мае дастаткова важнае значэнне, паколькі некаторыя падобныя словы называюць паняцці, наймення якім у літаратурнай мове няма. Наватворы накіталт *берагіня*, *варагіня*, *бранзавецъ*, *крылатасць*, *малітоўна* замяняюць сабой спалучэнні слоў і тым самым спрыяюць эканоміі моўных сродкаў.

Акрамя таго, некаторыя з прыведзеных наватвораў сінанімізуюцца са словамі, якія ў беларускай літаратурнай мове сінонімаў не маюць (*лістабой*, *крылатасць*, *наступнасць*, *паднеб’е*). Іх уключэнне ў слоўнік будзе спрыяць пашырэнню сінанімічных магчымасцей беларускай мовы.

Наватворы пераходзяць з індывідуальнага слоўніка пісьменніка ў слоўнік іншых носьбітаў мовы. Больш за тое, прыведзеныя прыклады яскрава сведчаць пра тое, што аўтарскія наватворы могуць з часам пераходзіць з узроўню маўлення на ўзровень кадыфікаванай мовы, паступова засвойвацца ёй. Спробу

ўключыць асобныя з іх (*берагіня, бранзавець, крылатасць, лістабой, малітоўна, наступнасць, паднеб'е*) у слоўнік зрабіў Ф. А. Піскуноў⁵.

Сёння ўзбагачэнне лексічнай сістэмы мовы за кошт словатворчасці – з'ява хоць і не шырока распаўсюджаная, але магчымая. Практыка ўключэння такіх слоў у тлумачальныя слоўнікі суседніх усходнеславянскіх моў пацвярджае неабходнасць аператыўна рэагаваць на падобныя факты і айчынным лексікографам.

Скарачэнні

Барадулін-1 – *Барадулін Р. І.* Руны Перуновы. Мінск : Радыёла-плюс, 2006. 496 с. ; **Барадулін-2** – *Барадулін Р. І.* Табе // Вершы беларускіх паэтаў : партал. URL: <http://vershy.ru/content/tabe-4> (дата звароту: 08.01.2023) ; **Барадулін-3** – *Барадулін Р. І.* Малітва наступнасці // Беларуская паэзія : сайт. URL: <https://belarusy.net/rygor-baradulin/malitiva-nastupnasci/> (дата звароту: 29.09.2022) ; **Барадулін-4** – *Барадулін Р. І.* Мудрэц са ступаю. Мінск : Маст. літ., 1988. 271 с. ; **БАС** – Большой академический словарь русского языка : в 30 т. / ред. Л. И. Балахонова. М. ; СПб. : Наука, 2004–2021. 27 т. ; **Буланда** – *Буланда В.* Падымі на руках раптоўна... // Вершы пра каханне : сайт. URL: <http://moykahany.ru/padymi-na-rukakh-raptoyna> (дата звароту: 31.10.2022) ; **Вярцінскі** – *Вярцінскі А. І.* Хлопчык глядзіць. Мінск : Маст. літ., 1992. 318 с. ; **Герой працы** – *Пучынскі Ф.* Хрыстос Ува-скрэс – Сапраўды Уваскрэс! // Герой працы : электрон. версія газ. URL: <https://www.shumilino.by/?p=30103> (дата звароту: 13.08.2022) ; **Гілевіч** – *Гілевіч Н. С.* Быў час, быў век, была эпоха... // LiveLib : сайт. URL: <https://www.livelib.ru/quote/203883-skaz-pra-lysuu-gagu-nil-gilevich> (дата звароту: 31.10.2022) ; **Гіль** – *Гіль М. С.* Неадступнасць. Мінск : Кнігазбор, 2016. 120 с. ; **Данілюк** – *Данілюк У. М.* Яе патрэбна берагчы // ЛитВизитка Брест : сайт. URL: <https://author.gcbs-brest.by/данилюк-vladimir/> (дата звароту: 12.01.2023) ; **Зуёнак** – *Зуёнак В. В.* Лета трывожных дажджоў. Мінск : Маст. літ., 1990. 158 с. ; **Канпелька** – *Канпелька А. І.* Летазлічэнне // Internet Archive : электрон. б-ка. URL: https://archive.org/stream/Kanapielka_Ala.Leta-zlicennie.djvu/Kanapielka_Ala.Leta-zlicennie_djvu.txt (дата звароту: 03.10.2022) ; **Каралевіч** – *Каралевіч С. А.* «Крылатасць нястомнай душы...» (адлюстраванне моўнай асобы М. І. Мішчанчука ў яго перакладах) // Актуальныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу : зб. матэрыялаў Рэсп. навук. канф. (Брэст, 11 ліст. 2014 г.) / пад рэд. У. А. Сенькаўца. Брэст : Брэсц. дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна, 2015. С. 128–131 ; **Караткевіч** – *Караткевіч У. С.* Збор твораў : у 8 т. Т. 2. Аповесці, апавяданні, казкі / пад рэд. С. А. Андраюка. Мінск : Маст. літ., 1988. 511 с. ; **Каспяровіч** – *Каспяровіч Л.* Мальдзіс: Караткевіч не даруе з таго свету, калі адмоўлюся ад інтэрв'ю [Электронны рэсурс] // Sputnik. URL: <https://bel.sputnik.by/20150813/1016698188.html> (дата звароту: 14.10.2022) ; **Лукша-1** – *Лукша В. А.* І родны дом, і цэлы свет. Мінск : Маст. літ., 2006. 254 с. ; **Лукша-2** – *Лукша В. А.* Чароўны камень. Мінск : Юнацтва, 1987. 319 с. ; **Лукша-3** – *Лукша В. А.* Покліч лёсу // Беларуская палічка : электрон. б-ка. URL: https://knihi.com/Valancin_Luksa/Poklic_losu.html (дата звароту: 22.09.2022) ; **Ляхавіцкі веснік** – **1** – Малітоўна да Серафіма // Ляхавіцкі веснік : электрон. версія газ. URL: <https://www.lves.by/?p=35374> (дата звароту: 29.11.2022) ; **Ляхавіцкі веснік** – **2** – Малітоўна, ад сэрца да сэрца // Ляхавіцкі веснік : электрон. версія газ. URL: <https://www.lves.by/?p=27880> (дата звароту: 29.11.2022) ; **Мацкевіч** – *Мацкевіч Т.* Свежы вецер Дануты Стэрны // Настаўнік.info : сайт. URL: <https://www.nastaunik.info/blogs/mackievic/14208> (дата звароту: 14.10.2022) ; **Мудроў** – *Мудроў В. Л.* Гарачае лета 00-га // Беларуская палічка : электрон. б-ка. URL: https://knihi.com/Vinces_Mudrou/Haracaje_leta_00-ha.html (дата звароту: 29.11.2022) ; **Нікулін** – *Нікулін А. Я.* Вяне чырвоная рука... [Электронны рэсурс] // Facebook. URL: https://m.facebook.com/AlehNikulin/posts/468412784016372/?locale=hi_IN (дата звароту: 19.09.2022) ; **НСРЯ** – *Ефремова Т. Ф.* Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный : в 2 т. М. : Рус. язык, 2000. 2 т. ; **Пашкоў** – *Пашкоў Г. П.* Тваім святлом благаслаўлены. Мінск : Маст. літ., 2006. 239 с. ; **Пісьмянкоў** – *Пісьмянкоў А.* Там, дзе спеюць туманы // Вершы беларускіх паэтаў : партал. URL: <http://vershy.ru/content/tam-dze-speyuts-tumany> (дата звароту: 18.09.2022) ; **Прыгодзіч** – *Прыгодзіч М. Р.* Аўтарская неалагізацыя ў беларускай мове : дапаможнік. Мінск : БДУ, 2021. 175 с. ; **Рабцэвіч-Бранавіцкая** – Сонца святое – Хрыстос / пад рэд. Н. Б. Назаравай. Мінск : Бібл. т-ва, 2001. 191 с. ; **Разанаў** – *Разанаў А. С.* Танец з вужакамі. Мінск : Маст. літ., 1999. 462 с. ; **Салтук** – *Салтук А. У.* Дзве зары. Мінск : Маст. літ., 2011. 238 с. ; **Снарская** – *Снарская І. С.* Вогнепаклонніца. Мінск : Кнігазбор, 2017. 164 с. ; **Солахай** – *Солахай А. В.* Індывідуальна-аўтарскія неалагізмы ў мове беларускай мастацкай літаратуры 2-й паловы XX – пачатку XXI стагоддзя. Мазыр : Мазыр. дзярж. педагаг. ун-т імя І. П. Шамякіна, 2022. 320 с. ; **СУМ-1** – Словник української мови : у 11 т. / під ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. 11 т. ; **СУМ-2** – Словник української мови : у 20 т. / під ред. В. М. Русанівського. Київ : Наук. думка, 2010. 20 т. ; **ТСБЛМ** – Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Суднікі, М. Н. Крыўко. Мінск : БелЭн, 2002. 784 с. ; **Шабовіч-1** – *Шабовіч М. В.* Мая надзея. Мінск : Маст. літ., 2006. 174 с. ; **Шабовіч-2** – *Шабовіч М. В.* Падары мне сваю адзіноту. Мінск : Маст. літ., 2002. 191 с. ; **Шабовіч-3** – *Шабовіч М. В.* Пад маміным крылом. Мінск : Маст. літ., 2021. 303 с. ; **Шабовіч-4** – *Шабовіч М. В.* Яшчэ пакуль не лістапад. Мінск : Тэмікс, 1996. 31 с. ; **Янішчыц** – *Янішчыц Я.* Будзе слоту абвешчаць прагноз... [Электронны рэсурс] // LiveJournal. URL: <https://nastinamama.livejournal.com/150044.html> (дата звароту: 04.04.2023) ; **Catholic.by** – Кардынал Бэртонэ заклікаў кантэмпляцыйныя ордэны малітоўна падтрымаць касцёл // Catholic.by : сайт. URL: <https://old.catholic.by/2/home/vatican/news/city-state/116459-kantemplacyja.html> (дата звароту: 22.10.2022).

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Равуцкі АІ. Лексічны аказіяналізм як від тропа. У: Солахай АВ, Шур ВВ, рэдактары. *Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў*. Мазыр: Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна; 2006. с. 75–77.
2. Казейка ІП. Паняцце неалагізма ў сучасным мовазнаўстве. У: Жураўскі АІ, рэдактар. *Беларуская лінгвістыка. Выпуск 34*. Мінск: Навука і тэхніка; 1988. с. 14–19.
3. Мальцева НМ. Лексическая окказиональность в языке XVIII в. В: Сорокин ЮС, редактор. *Проблемы исторической лексикографии*. Ленинград: Наука; 1977. с. 40–59.
4. Шабовіч МВ. Аказіянальнае слова ў мастацкім кантэксце. У: Гаўрош НВ, рэдактар. *Моўныя адзінкі ў кантэксце*. Мінск: Мінскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт; 1991. с. 93–102.

⁵Піскуноў Ф. А. Вялікі слоўнік беларускай мовы: арфаграфія, акцэнтацыя, парадыгматыка. Мінск : Тэхналогія, 2012. XIV + 1208 с.

References

1. Ravucki AI. [Lexical occasionalism as a type of trope]. In: Solahaw AV, Shur VV, editors. *Nadzjonnyja prablemy leksikologii i anamastyki slavyjanskih mow* [Topical issues of lexicology and onomastics of Slavic languages]. Mazyr: Mazyr State Pedagogical University named after I. P. Shamyakin; 2006. p. 75–77. Belarusian.
2. Kazejka IP. [Concept of neologism in modern linguistics]. In: Zhurawski AI, editor. *Belaruskaja lingvistyka. Vypusk 34* [Belarusian linguistics. Issue 34]. Minsk: Navuka i tjehnika; 1988. p. 14–19. Belarusian.
3. Maltseva NM. [Lexical occasionalism in the language of the 18th century]. In: Sorokin YuS, editor. *Problemy istoricheskoi leksikografii* [Issues of historical lexicography]. Leningrad: Nauka; 1977. p. 40–59. Russian.
4. Shabovich MV. [Occasional word in artistic context]. In: Gawrosh NV, editor. *Mownyja adzinki w kantjeksce* [Lexical items in context]. Minsk: Minski dzjarzhawny pedagogichny wniversitjet; 1991. p. 93–102. Belarusian.

Артыкул паступіў у рэдкалегію 30.10.2023.
Received by editorial board 30.10.2023.